

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η προσωπικότητα του καθενός μας, όπως διαμορφώνεται από το DNA και τα βιώματά του, επηρεάζει ό,τι κάνει. Όπως, λοιπόν, η προσωπικότητα των κυβερνώντων επηρεάζει τα έργα τους, έτσι και η προσωπικότητα του δικαστή επηρεάζει τις αποφάσεις του.

Από την άποψη αυτή, θυμάμαι πόση εντύπωση μου είχε κάνει η διαπίστωση που είχα ακούσει στα φοιτητικά έδρανα ότι αλλιώς δικάζει τον κατηγορούμενο για βιασμό ο πατέρας αγοριού και αλλιώς ο πατέρας κοριτσιού.

Εξάλλου, πρόσφατα, είδαμε πόσο διαφορετικά αντιμετώπισε την έκδοση των 8 Τούρκων στρατιωτικών το Συμβούλιο Εφετών. Γιατί, ενώ η κοινή λογική απαιτεί όμοια αντιμετώπιση ομοίων καταστάσεων, δεν την είχαμε. Όλοι τους κρίθηκαν από τον ίδιο δικαστικό σχηματισμό, αλλά από διαφορετικούς δικαστές, που, με άλλη προσωπικότητα ο καθένας, κατέληξαν σε διαφορετικές κρίσεις.

Κάτι ανάλογο είχε συμβεί στην Γαλλία επί de Gaulle με τον OAS, την οργάνωση που προσπαθούσε να τον ανατρέψει για το ζήτημα της Αλγερίας. Ο μεν αρχηγός την γλύτωσε στο Στρατοδικείο με κάθειρξη, ο δε υπαρχηγός, αρκετά αργότερα, καταδικάστηκε, από άλλη σύνθεση φυσικά, σε θάνατο. Το γεγονός, που αντέβαινε στην κοινή λογική καθώς, μάλιστα, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πειστωμένος, αρνήθηκε να απονεμίσει χάρη, δείχνει ανάγλυφα τον ρόλο που παίζουν τα πρόσωπα, αλλά και η τύχη στην απονομή της δικαιοσύνης.

Μπορεί το Ποινικό Δίκαιο να προσφέρεται ιδιαιτέρως για την μελέτη της επίδρασης της προσωπικότητας του δικαστή στην απόφασή του, αλλά δεν θα σας μιλήσω γι' αυτό, καθώς αφορμή της συγκέντρωσης είναι η παρουσίαση της εξαιρετικής μετάφρασης από την συνάδελφο Κατερίνα Ρωξάνα του τόσο ενδιαφέροντος βιβλίου του Jeffrey Rosen των εκδόσεων Παπαζήση για ορισμένους διακεκριμένους δικαστές του Supreme Court των ΗΠΑ και την επίδρασή τους στην νομολογία του. Αν και μη ειδικός, σας βεβαιώνω πως διαβάζεται μονορούφι, γεννάει δε, αυθόρμητα, το ερώτημα : Τι συμβαίνει στα καθ' ημάς ; Με το ΣτΕ, π.χ. ;

Πρωτ' απ' όλα, μερικές βασικές διαφορές και υπογραμμίσεις : μπορεί και τα δύο ανώτατα δικαστήρια, το αμερικανικό και το ελληνικό, να ασκούν έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων, άλλη, όμως, επίδραση έχεις στην νομολογία όταν είσαι δικαστής ενός ολιγομελούς δικαστηρίου, όπως το Supreme Court, και άλλο το να είσαι ένας από τους 60 του Συμβουλίου Επικρατείας. Άλλο το να είσαι ισόβιος, και άλλο το να αποχωρείς στα 67, αν είσαι δε Πρόεδρος, με την συμπλήρωση 4ετίας. Άλλο το να είσαι αμιγώς πολιτική επιλογή, και μάλιστα έντονα πολιτικοποιημένος, όπως ο Douglas που είχε ως και βλέψεις για την προεδρία των ΗΠΑ, ή ο Black, που είχε διατελέσει μέλος της Κου Κλουξ Κλαν, και εντελώς διαφορετικό το να είσαι δικαστής καριέρας, όπως στην Ελλάδα. Και βέβαια, άλλο το να έχει αποτελέσει η ζωή σου αντικείμενο μιας τόσο ενδελεχούς διερεύνησης με μεγεθυντικό φακό όπως του Rosen, και άλλο το να είσαι δικαστής σε μια Χώρα όπως την δικιά μας που μπορεί μεν να ασχολείται λεπτομερώς με την προσωπική ζωή του κάθε τραγουδιστή ή ηθοποιού, δεν δείχνει όμως, και ευτυχώς, το παραμικρό ενδιαφέρον για την ζωή των δικαστών της, έστω και αν αυτοί αποφασίζουν για πολύ σημαντικότερα πράγματα για τους πολίτες της.

Να διευκρινίσω εξαρχής ότι, καθώς δεν γνωρίζω ενδιαφέροντα στοιχεία για την ζωή συναδέλφων, αν περιμένετε ανάλογες αποκαλύψεις για τα καθ' ημάς, θα σας απογοητεύσω. Ούτε καν αόριστες περιγραφές του τύπου πώς δικάζει ο «αυταρχικός», ο «ήπιος» ή ο «σκληρός» είμαι σε θέση να κάνω. Αυτό που θα σκιαγραφήσω, είναι ορισμένα χαρακτηριστικά από την ζωή του Συμβουλίου Επικρατείας που ίσως αναδείξουν καλύτερα τις συνθήκες υπό τις οποίες η προσωπικότητα κάθε δικαστή επιδρά στην νομολογία του δικαστηρίου.

Άραγε, όταν αναφέρομαι σε δικαστές, περιλαμβάνω και αυτούς που στερούνται αποφασιστικής ψήφου, τους Παρέδρους ; Ακόμα και τους Εισηγητές που δεν μετέχουν καν στην διάσκεψη ;

Ακόμη και τους Εισηγητές. Πρωτ' απ' όλα, είναι απολύτως εφικτό, με τις φρέσκες ιδέες τους, να επηρεάζουν τους Συμβούλους-εισηγητές των υποθέσεων, των οποίων είναι βοηθοί. Το φαινόμενο, αν και δύσκολα ανιχνεύσιμο, δεν είναι σπάνιο. Επί πλέον, όμως, όπως ευθύς αμέσως θα δείτε, ακόμα και άμεσος επηρεασμός της νομολογίας από Εισηγητή δεν αποκλείεται.

Λίγο πριν την δικάσιμο, ο Σύμβουλος παρατήρησε σε βοηθό του ότι δεν του είχε μνημονεύσει στην εισήγηση μίαν όλως πρόσφατη απόφαση, την οποία εύλογα αγνοούσε, αφού μόλις είχε δημοσιευθεί, εκείνος δε την έμαθε γιατί έτυχε να μετέχει στην σύνθεση. Του ζήτησε, λοιπόν, να αλλάξει την εισήγηση, προσαρμόζοντάς την κατάλληλα. Ο Εισηγητής την επέστρεψε με την παρατήρηση ότι δεν συμφωνούσε με την έννοια του νόμου όπως την είχε αποδώσει η απόφαση. Ο Σύμβουλος το ξανασκέφτηκε, πήγε στον Πρόεδρο, εκείνος συγκάλεσε την σύνθεση της απόφασης, και με την παρουσία του Εισηγητή έγινε νέα διάσκεψη που κατέληξε στην παραδοχή της εισήγησής του. Έλα, όμως, που η απόφαση είχε ήδη δημοσιευθεί. Κανένα πρόβλημα : καθώς ευτυχώς, δεν άλλαξε το διατακτικό, αντικαταστάθηκε μόνη η κρίσιμη σκέψη του χειρογράφου. Πρόκειται για τελείως ανορθόδοξη περίπτωση, αλλά, όπως βλέπετε, τίποτε δεν αποκλείεται.

Ως προς τους Παρέδρους που όχι μόνο μετέχουν των διασκέψεων, έστω και με συμβουλευτική ψήφο, αλλά ορίζονται και εισηγητές υποθέσεων, τα περιθώρια επίδρασης στην νομολογία είναι, ασφαλώς, πολύ μεγαλύτερα. Πρώτ' απ' όλα, από την εμπειρία μου σας βεβαιώνω ότι υπάρχουν Πάρεδροι με τέτοια προσωπικότητα και τέτοια κατάρτιση που οι απόψεις τους όχι απλώς ακούγονται, αλλά συχνά κατισχύουν των απόψεων Συμβούλων. Πρόκειται για τους Παρέδρους εκείνους, τους οποίους οι Πρόεδροι, όταν έχουν να χρεώσουν μια δύσκολη υπόθεση, προτιμούν και από Συμβούλους, οι οποίοι, όμως, δυστυχώς δεν ανταμείβονται επαρκώς την ώρα των προαγωγών, όπου βασιλεύει πάντα ο νόμος της αρχαιότητας.

Εκτός αυτού, όμως, η επίδραση των Παρέδρων στην νομολογία είναι εξ ορισμού έντονη γιατί, ως εισηγητές υποθέσεων, συντάσσουν σχέδια αποφάσεων. Και ναι μεν συνήθως η διάσκεψη τους δίνει συγκεκριμένες κατευθύνσεις, οι δε Πρόεδροι καιροφυλακτούν κατά την θεώρηση των σχεδίων, όχι, όμως, πάντα.

Θυμάμαι, για παράδειγμα, προ 30ετίας που, ως Πάρεδρος, είχα να αντιμετωπίσω σε υπόθεση ένα δυστυχώς όχι και τόσο σπάνιο φαινόμενο, την μη αποστολή του φακέλου από την Διοίκηση παρά την έκδοση σχετικής προδικαστικής απόφασης. Η πάγια μέχρι τότε πρακτική ήταν η έκδοση νέας προδικαστικής. Το θεώρησα εξευτελιστικό για το Δικαστήριο, θύμισα στην διάσκεψη ότι στην Γαλλία λένε «Quand l'Administration perd son dossier, elle

perd aussi son procès» και πρότεινα να δεχθούμε ως ακριβή την πραγματική βάση των ισχυρισμών του αιτούντος. Και ναι μεν η διάσκεψη το δέχθηκε «δια βοής», χωρίς, όμως, να πολυπραγμονήσει ως προς το πού θα στηρίζαμε την κρίση μας. Ελλείπει, λοιπόν, σχετικών οδηγιών, έγγραφα ό,τι νόμιζα ότι θα δικαιολογούσε την απόφαση, ο δε Πρόεδρος, που δεν φημιζόταν για την σχολαστικότητά του, αμέσως την δημοσίευσε. Με αυτά τα δεδομένα, καταλαβαίνετε τι εντύπωση μου έκανε όταν, λίγο καιρό μετά, διάβασα μια πολυσέλιδη ανάλυση πανεπιστημιακού στο «Σύνταγμα» για το τι ήθελε να πει το ΣτΕ στο άλφα σημείο της απόφασης και τι στο βήτα.... Αν ήξερε, σκεφτόμουν, πώς γράφτηκε.....

Ας έρθουμε τώρα στους κύριους πρωταγωνιστές της νομολογίας, τους Συμβούλους της Επικρατείας που την διαμορφώνουν στις 7μελείς και 5λείς συνθέσεις των Τμημάτων και στην Ολομέλεια.

Μια πρώτη παρατήρηση : ενώ εύλογα αποδίδεται από όλους ιδιαίτερη βαρύτητα στις αποφάσεις της Ολομελείας αφού σε αυτήν εισάγονται απευθείας απ' τον Πρόεδρο ή κατόπιν παραπομπής από τα Τμήματα τα σημαντικότερα ζητήματα, αυτή, με τα τόσα μέλη της,-- παλιότερα πάνω από 30, σήμερα ευτυχώς κάπως λιγότερα-, είναι, ασφαλώς, ο χειρότερος σχηματισμός του ΣτΕ. Γιατί, τι σοβαρός επιστημονικός διάλογος μπορεί να γίνει σε συνθήκες συνελεύσεως πολυκατοικίας ; Αφήνω που, μερικές φορές, τα ζητήματα είναι τόσο ειδικά που δύσκολα τα παρακολουθούν οι μη εξειδικευμένοι Σύμβουλοι των λοιπών Τμημάτων.

Αυτή η ανάλυση και ανταλλαγή απόψεων, αυτή η μαγεία, αν θέλετε, της διάσκεψης που περιέγραφε ποιητικά ο Στασινόπουλος και καταλήγει στην ωρίμανση των γνωμών, ενώ επιτυγχάνεται στο Τμήμα, είναι εντελώς ανέφικτη στην Ολομέλεια λόγω του μεγάλου αριθμού των μελών της. Υπάρχουν, βέβαια, οι προικισμένοι με το χάρισμα του λέγειν και της πειθούς. Υπάρχουν, όμως, και μερικοί που, μεθώντας από την ίδια την πολυλογία τους, χαρακτηρίζονται από τις ιερεμιάδες τους. Οι περισσότεροι σιωπούν. Αποτελούν την «σιωπηλή πλειοψηφία» που σκέπτεται.

Πώς διαμορφώνει, αλήθεια, ο δικαστής την κρίση του ; Συνήθως, βέβαια, όπως κάθε νομικός, ακολουθώντας τους γνωστούς κανόνες της ερμηνείας. Συνήθως. Γιατί υπάρχουν περιπτώσεις που το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε δεν του φαίνεται λογικό, του φαίνεται παράλογο. Τί κάνει τότε;

Τι εννοώ ; Παράδειγμα από τα παλιά : κανονιστική υπουργική απόφαση επέβαλε φόρο πολυτελείας σε είδη χρυσοχοΐας και οι χρυσοχόοι (Ζολώτας, Λαλαούνης κλπ) προέβαλαν αντίθεσή της στο άρθρο 78 του Συντάγματος, το οποίο για την επιβολή φόρου απαιτεί τυπικό νόμο. Ασφαλώς και είχαν δίκιο. Όμως, τί να πεις ; Ότι είναι αντισυνταγματική η επιβολή φόρου πολυτελείας στα χρυσαφικά ;

Σε μια τέτοια περίπτωση, πρόβλημα δεν έχουν, βέβαια, οι λιγοστοί οπαδοί της σχολής *dura lex sed lex*. Το έχουν οι άλλοι, οι πολλοί. Και εκεί, παίζει ρόλο η προσωπικότητα ενός εκάστου.

Θέλετε κι' άλλο παράδειγμα ; Θα θυμόσαστε ίσως ότι προ 20ετίας, κατά την εισαγωγή στα ΑΕΙ ίσχυε το σύστημα της κατοχύρωσης των βαθμών. Μπορούσε, δηλαδή, ο υποψήφιος να κρατήσει ορισμένους βαθμούς, και την επόμενη χρονιά, σε αντίθεση με τους άλλους που έδιναν εξετάσεις σε όλα τα μαθήματα, αυτός εξεταζόταν μόνο στα υπόλοιπα. Αναρωτήθηκα κατά πόσο το σύστημα αυτό ήταν σύμφωνο με την αρχή της ισότητας και το θέμα ήρθε στην Ολομέλεια. Έχω την αίσθηση ότι οι περισσότεροι συνάδελφοι

συμφωνούσαν ότι είναι αντισυνταγματικό. Πώς, όμως, να ανατρέψεις στα καλά-καθούμενα τα αποτελέσματα των πανελληνίων εξετάσεων που είχαν ήδη διεξαχθεί και αφορούσαν χιλιάδες υποψηφίων ; Όπως είπε ο Πρόεδρος, αλλιώς θα ήταν αν το θέμα μας είχε τεθεί κατά την επεξεργασία σχεδίου διατάγματος, και αλλιώς τώρα, εκ των υστέρων. Να, λοιπόν, που η δύναμη των τετελεσμένων επηρεάζει διαφορετικά τον κάθε Σύμβουλο.

Σας ανέφερα την συνήθη διεργασία στο μυαλό του δικαστή που ξεκινάει απ' τον νόμο αλλά, μερικές φορές, όταν φτάνει στο «δια ταύτα», διστάζει. Υπάρχουν, πάντως, και ορισμένες περιπτώσεις που ξεκινάει ανάποδα, από το «δια ταύτα».

Πότε ; Δεν βρίσκεσαι, βέβαια, στο μυαλό του καθενός για να ξέρεις τι ακριβώς σκέπτεται, «ων έκαστος κατά διάνοιαν έχει». Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η μέθοδος μπορεί να οφείλεται σε κίνητρα απολύτως καταδικαστέα. Για παράδειγμα, όταν ρώτησα κάποτε φίλο απορώντας για την ψήφο του, εισέπραξα εν ψυχρώ την απάντηση ότι αυτό του είχε ζητήσει γνωστός πολιτικός. Μην απορήσετε, βέβαια, αν σας πω ότι αργότερα αυτός έγινε Πρόεδρος του ΣτΕ.....

Αλλά, απ' την άλλη, μην νομίζετε ότι οι δικαστές που ξεκινούν από το «δια ταύτα» έχουν πάντα τέτοια κίνητρα.

Συνήθως, κάτι άλλο συμβαίνει. Καθώς ο δικαστής, και μάλιστα στο ανώτατο δικαστήριο από πολύ νωρίς αντιλαμβάνεται την μεγάλη αλήθεια ότι δίκαιο δεν είναι αυτό ακριβώς που ορίζουν οι νόμοι, αλλά αυτό που λέει αυτός ότι ορίζουν οι νόμοι, έχει τον πειρασμό, υπό το πρόσχημα της ερμηνείας, ουσιαστικά να νομοθετήσει. Διακηρύσσει, λοιπόν, ως κείμενο δίκαιο αυτό που, κατά την άποψή του, θα έπρεπε να πει ο νομοθέτης, κάνει μια διορθωτική, μια «δημιουργική» ερμηνεία, όπως μιλάμε για «δημιουργική λογιστική». Στην περίπτωση που είναι αυτής της σχολής, κατ' εξοχήν τα βιώματα που λέγαμε τον επηρεάζουν. Έτσι, για παράδειγμα, οι φίλοι του περιβάλλοντος βλέπουν τα θέματα υπό δεδομένο πρίσμα. Όπως οι φίλοι του Ολυμπιακού, ή του ΠΑΟ. Είτε των στρατιωτικών κλπ.

Όταν, εν πάση περιπτώσει, ο δικαστής καταλήξει στην γνώμη του, το επόμενο σημείο που αξίζει, νομίζω, να προσεχθεί είναι το πώς θα αντιμετωπίσει τυχόν αντίθετη νομολογία. Αν, βέβαια, δεν υπάρχει, δεν έχει πρόβλημα. Αν, όμως, υπάρχει ;

Ίσως, τους περισσότερους το ζήτημα να αφήνει παγερά αδιάφορους. Αυτά έλεγαν οι πριν, σου λένε, εγώ τώρα λέω άλλα.

Εμένα, πάντως, το ομολογώ, το ζήτημα με απασχόλησε πλείστες όσες φορές. Μόλις έγινα Σύμβουλος, ο Πρόεδρος με απ' ευθείας εισαγωγή υπόθεσης στην Ολομέλεια έφερε ένα θέμα που αυτή είχε επιλύσει κατόπιν παραπεμπτικής απόφασης Τμήματος πριν από μόλις 3-4 χρόνια, κρίνοντας συνταγματικό ένα όριο ηλικίας. Παρόλο που πίστευα ότι το μέτρο είναι αντισυνταγματικό, ψήφισα το αντίθετο. Γιατί πίστευα ότι προέχει η ασφάλεια του δικαίου και ο σεβασμός του ρόλου του ΣτΕ ως ανωτάτου δικαστηρίου που χαράσσει την νομολογία. Δεν μπορούμε να λέμε και να ξελέμε χωρίς λόγο τόσο γρήγορα, αφού τότε, όλοι θα σκέπτονται ότι αυτά που λέμε σήμερα, αύριο μπορούν να ανατραπούν.

Ακόμη περισσότερο ταλαιπωρήθηκα ένα καλοκαίρι, με σχέδιο πολεοδομικού ΠΔ. Η Ολομέλεια του Α' Τμήματος Διακοπών έκρινε συνταγματική την εξουσιοδοτική του διάταξη και το ίδιο επανέλαβε η Ολομέλεια του Β' Τμήματος Διακοπών, που επελήφθη λόγω καθυστέρησης. Το

ΠΔ δημοσιεύτηκε. Αλλά η Διοίκηση, ανακαλύπτοντας μιαν αβλεψία, έστειλε νέο σχέδιο για την αντικατάσταση μιας γραμμής του που εισήχθη στην Ολομέλεια του Γ' Τμήματος Διακοπών, στο οποίο υπηρετούσα. Παρόλο που πίστευα ότι η εξουσιοδοτική διάταξη ήταν αντισυνταγματική, δεν συμφώνησα με τους συναδέλφους μου ότι είναι δυνατόν το ΣτΕ, το οποίο ως σώμα, είχε συστήσει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να υπογράψει το ΠΔ, να του λείει λίγες μέρες μετά τα ακριβώς αντίθετα μόνο και μόνο γιατί είχε αλλάξει η σύνθεσή του.

Ας έρθω τώρα στην ειδικότερη επίδραση του Προέδρου και των Αντιπροέδρων στην νομολογία. Οι οποίοι, ας μην το ξεχνάμε, σε αντίθεση με τους λοιπούς συναδέλφους τους που δεν χρωστούν την θέση τους στους πολιτικούς, έχουν το κοινό χαρακτηριστικό με τους δικαστές του Supreme Court ότι έγιναν αυτό που είναι χάρις στην πολιτική ηγεσία. Επί τη ευκαιρία, επιτρέψτε μου δυο λόγια επ' αυτού.

Και στις ΗΠΑ, και σε μας η πολιτική ηγεσία στοχεύει πάντα στην επιλογή φιλικών προς αυτήν προσώπων. Βρίσκω, όμως, το αμερικανικό σύστημα ειλικρινέστερο. Η επιλογή γίνεται με απροκάλυπτα πολιτικά κριτήρια και το αυτό ισχύει για την επικύρωσή της από την Γερουσία.

Ενώ σε μας, βασιλεύει η υποκρισία. Υποτίθεται ότι η επιλογή του προεδρείου γίνεται ανάμεσα στους υπηρετούντες ανώτατους δικαστές με υπηρεσιακά κριτήρια. Και, άλλωστε, το ίδιο το Σύνταγμα απαγορεύει στους δικαστές να εκδηλώνουν τα πολιτικά τους φρονήματα. Αλλά πώς είναι δυνατή μια επιλογή με υπηρεσιακά κριτήρια όταν ούτε υπηρεσιακές εκθέσεις για τους κρινόμενους υπάρχουν, ούτε οι κριτές, τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, είναι κατ' ανάγκη νομικοί ; Μοιραία, επομένως, η επιλογή γίνεται με βάση άλλα κριτήρια. Μήπως, άραγε, αυτό σημαίνει ότι το Υπουργικό Συμβούλιο μελετάει τις γνώμες που κατά καιρούς έχουν εκφράσει οι υποψήφιοι για να αντιληφθεί τους πολιτικά συγγενέστερους ;

Ελάτε, τώρα, ξέρουμε πώς γίνονται τα αυτά στην Ελλάδα. Βασιλεύει, όπως παντού, σε κάθε τομέα, ο νόμος «ο γνωστός του γνωστού». Με αποτέλεσμα να επιλέγονται εκείνοι, για τους οποίους υπάρχουν πληροφορίες ότι είναι «ημέτεροι». Το αν οι πληροφορίες αυτές ήσαν ακριβείς και, κυρίως, το κατά πόσον οι επιλεγέντες θα είναι ευγνώμονες αποδεικνύεται, όπως και στην Αμερική, εκ των υστέρων.

Παλαιότερα είχα την απορία γιατί γίνεται τόσος ντόρος για το ποιος θα γίνει Πρόεδρος και ποιος Αντιπρόεδρος, αφού κι' αυτοί, όπως και οι Σύμβουλοι, μια ψήφο διαθέτουν. Αν λένε κάτι εύστοχο στην διάσκεψη, αν η πειθώ τους είναι μεγάλη, τι σημασία έχει ο βαθμός τους ;

Αλλά δεν είναι έτσι. Πρώτα απ' όλα, η θεώρηση των σχεδίων αποφάσεων που, ως προεδρεύοντες, τους ανήκει, έχει τεράστια σημασία για την νομολογία. Αλλά και εκτός της αιθούσης των διασκέψεων υπάρχουν μηχανισμοί που επιτρέπουν στον Πρόεδρο, κυρίως, του Δικαστηρίου να επηρεάσει, αν θέλει. Όπως με τον ορισμό του εισηγητή. Ή τον ορισμό της δικασίμου, καθώς γνωρίζει την σύνθεσή της. Ή με την συγκρότηση της ΕΑ. Ή με την εισαγωγή υπόθεσης απ' ευθείας στην Ολομέλεια. Σας διηγήθηκα ήδη περίπτωση επαναφοράς ζητήματος στην Ολομέλεια με αποτέλεσμα, μάλιστα, την αλλαγή της νομολογίας.

Αλλά και οι Αντιπρόεδροι, που προεδρεύουν των Τμημάτων, κρατώντας σημαντικές υποθέσεις στο υπό τον έλεγχό τους Τμήμα και μη στέλνοντάς τες στην Ολομέλεια μέχρις ότου παγιωθεί μια νομολογία σε βαθμό

μη αναστρέψιμο, μπορούν να την επηρεάσουν ιδιαίτερος. Οπότε, όπως βλέπετε, και αυτών η προσωπικότητα και το πώς ασκούν τα καθήκοντά τους παίζει ρόλο.

Παρά ταύτα, έχω την εντύπωση ότι, εκτός, ίσως, του Μιχαήλ Δεκλερή στα πλαίσια του Ε' Τμήματος, κανείς Πρόεδρος στο ΣτΕ δεν χάραξε νομολογία που να χαρακτήρισε μια εποχή. Γιατί ; Κυρίως γιατί πρόκειται για πολυπρόσωπο δικαστήριο με αέναη ροή δικαστών, λόγω του ορίου της ηλικίας, αλλά και του περιορισμού της θητείας των Προέδρων. Δεν νομίζω, λοιπόν, ότι μπορούμε να μιλάμε για το Συμβούλιο του Τάδε ή του Δείνα.

Άσε που τέτοιες προσωποποιήσεις, παρόλο που αρέσουν στην εποχή μας, οδηγούν συχνά σε λάθη. Θυμάμαι, κάποτε, στην Ολομέλεια, ο Πρόεδρος ήταν κάθετα αντίθετος σε εισήγησή μου, θεωρώντας την τερατώδες λάθος. Όταν διαπίστωσε από τις τοποθετήσεις, που έγερνε η παλάντζα, διέκοψε για μισή ώρα την διάσκεψη και με παρακάλεσε να προτείνω έστω μια μέση λύση. Αρνήθηκα, επιμένοντας, και, τελικά, η απόφαση βγήκε κατά την εισήγηση. Μετά μερικά χρόνια, όταν αποχώρησε, στην καθιερωμένη εκδήλωση, τον λόγο πήρε ο καθηγητής Σπηλιωτόπουλος, ο οποίος, αρχίζοντας την *laudatio* του απερχομένου, ξεκίνησε την απαρίθμηση των σπουδαίων αποφάσεων που βγήκαν υπό την εμπνευσμένη προεδρία του με πρώτη ακριβώς αυτήν.

Επιχείρησα, κατ' ανάγκη μέσα από την δική μου προσωπική οπτική, να ρίξω φως σε ορισμένες όχι και τόσο γνωστές πτυχές της ζωής του ΣτΕ που επιτρέπουν να αναδειχθεί η επίδραση της προσωπικότητας των δικαστών του στην νομολογία του. Ελπίζω να μην σας κούρασα.